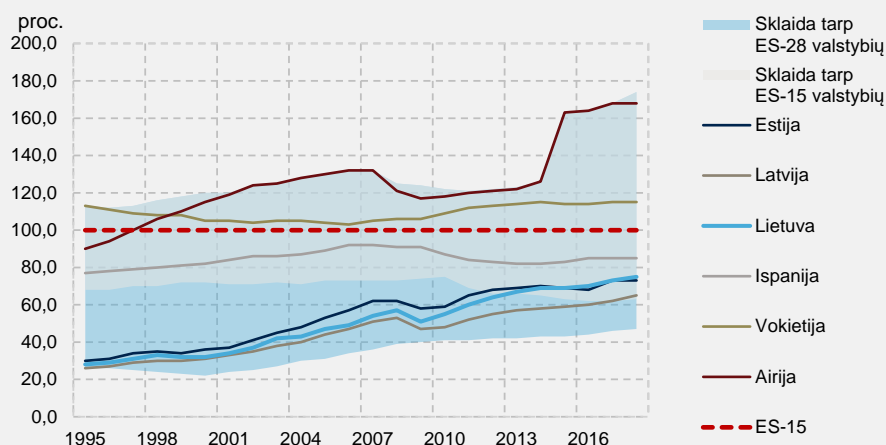

A intarpas. Vidutinių pajamų spąstų rizika Lietuvai

Lietuvos konkurencingumas tampa iššūkiu. Lietuvoje šiuo metu atlyginimai auga sparčiau nei darbo našumas, visuomenė senėja¹¹, trūksta kvalifikuotos darbo jėgos (A.1 pav.). Šios problemos skatina kalbėti apie reiškinį, vadinamą vidutinių pajamų spąstais. Dažniausiai šis terminas taikomas šalims, kurios, sparčiai augusios ir pasiekusios vidutinių pajamų šalių lygį, dėl sulėtėjusio augimo nepasiekia aukštųjų pajamų šalių lygio¹². Tai gali lemti vangus šalies perėjimas nuo žemos prie aukštos pridėtinės vertės prekių ir paslaugų kūrimo arba konkurencingumo kainomis tarptautinėje rinkoje praradimas, darbo kaštams išaugus iki vidutinių pajamų šalių lygio. Jei darbo našumas auga lėčiau nei atlyginimai, vietinės kilmės prekių ir paslaugų vidutiniai kaštai ima augti. Lyginant su užsienio konkurentais, gamintojai, siekdami išlaikyti pelną, brangina savo produkcijos ar paslaugų kainą. Tai lemia, kad šalies ekonomika praranda konkurencingumą eksporto rinkose, kurios yra ypač svarbios mažoms ir atviroms valstybėms.

Po nepriklausomybės atkūrimo ir integracijos į ES pradžios Lietuva kartu su Latvija ir Estija pasižymėjo sparčiais ekonomikų augimo tempais (A.2 pav.). Vadinamoji konvergencijos spyruoklė arba silpnesnių ekonomikų augimas, skatinamas stipresnių ir didesnių ekonomikų augimo, leido Baltijos šalims gana greitai artėti prie ES-15 išsivystymo lygio. Pastebėtina, kad per pastaruosius penkerius metus skirtumas tarp Lietuvos ir ES vidurkio mažėja lėčiau. Anksčiau pigi darbo jėga Europos kontekste Lietuvai leido turėti konkurencinį pranašumą, o dabar pasiektas lygis, kai to nebeužtenka, o konkuruoti su aukštųjų technologijų šalimis vis dar yra sudėtinga.

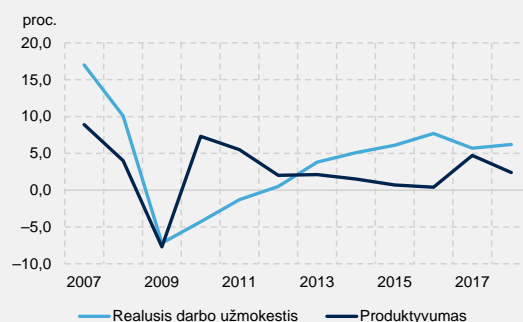
A.2 pav. ES šalių narių konvergencija į ES-15 realaus BVP, tenkančio vienam gyventojui pagal PGP, vidurkį (ES-15 = 100 proc.)

Šaltinis – Eurostatas, fiskalinės institucijos skaičiavimai

Aukštesnio išsivystymo šalies konvergencija lėtesnė. Išanalizavus ES valstybių konvergenciją Vokietijos ekonomikos išsivystymo lygio link per 1995–2018 m., galima išskirti tris pagrindinius šalių klasterius (A.3 pav.). Pirmasis klasteris, kuriame yra vadinamosios žemo starto valstybės,

A.1 pav. Atlyginimų ir produktyvumo vienam užimtajam pokytis

Šaltinis – Lietuvos statistikos departamentas

¹¹ EUROPOP2018 – Eurostato sudarytos tikėtinos Europos valstybių gyventojų skaičiaus projekcijos.

¹² Glawe, L.; Wagner, H. (2016). The Middle-Income Trap – Definitions, Theories and Countries Concerned: A Literature Survey. MPRA Paper. Prieiga per internetą: <https://ssrn.com/abstract=2777521>.

pasižymėjo sparčiausia konvergencija Vokietijos link. Tarp šių šalių patenka ir Lietuva, kurios BVP vienam gyventojui pagal PGP 1995 m. siekė mažiau nei ketvirtį tuometinio Vokietijos atitinkamo rodiklio lygio. Visgi dėl du dešimtmečius fiksuoto spartaus ekonomikos augimo, 2018 m. šis santykis siekia 65 proc. Vokietijos lygio.

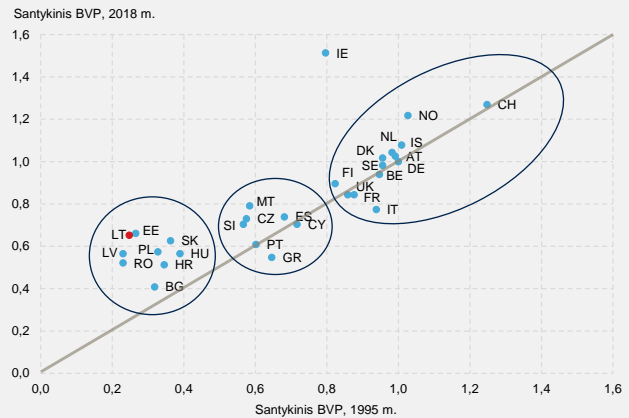
Tuo tarpu antrajame klasteryje yra Europos valstybės, kurios 1995 m. turėjo stipresnį ekonomikos išsivystymą (daugiau nei 50 proc.), bet jų konvergencija Vokietijos link yra lėtesnė arba beveik sustojusi (Graikija ir Kipras divergavo). Trečiajame yra stipriausios Europos valstybės, kurių ekonomikų vystymasis beveik sutampa su Vokietijos, pvz., Švedija, Prancūzija. Airijos rezultatą iškreipia nuo 2015 m. globalių kompanijų, reziduojančių Airijoje, produktyvaus kapitalo perkėlimas į Airiją. Ši analizė rodo, kad aukštesnio išsivystymo šalies ekonomikos augimas lėtesnis.

Lietuvos atveju įžvelgiami ir kiti veiksniai, keliantys riziką sparčiam ilgalaikiam ekonomikos augimui.

Svarbu išnaudoti darbuotojų potencialą. Lietuva Europos Sąjungoje pirmąją pagal gyventojų skaičių su aukštu išsilavinimu, tačiau mokymosi visą gyvenimą srityje rodiklis yra vienas mažiausių¹³. 2017 m. duomenimis¹⁴, tik maždaug pusė absolventų dirbo aukštos kvalifikacijos darbus, o apie 20 proc. darbus, kuriuose aukštasis išsilavinimas iš viso nėra reikalingas. Daugiausiai tokių darbuotojų – apdirbamosios gamybos, statybų, prekybos, transporto ir saugojimo srityse. 50 proc. įmonių vadovų teigė¹⁵, kad susiduria su problema surasti darbuotoją su tinkamais įgūdžiais. Tuo tarpu, MOSTA¹⁴ atlikta analizė atskleidžia, kad 2018–2022 m. naujų aukštos kvalifikacijos darbuotojų paklausa sudarys 48 proc., žemos – 40 proc., ne kvalifikuotų darbininkų – 12 proc. EK ekspertai įspėja¹⁶, kad žemas šalies švietimo sistemos efektyvumas prisideda prie gyventojų įgūdžių neatitikties darbo rinkos poreikiams. Efektyvus darbo jėgos įgūdžių panaudojimas yra svarbus veiksnys ekonomikai, siekiant kurti aukštesnę pridėtinę vertę.

Visuomenės senėjimas ilguoju laikotarpiu gali veikti šalies darbo našumo augimą. Pagal naujausią mokslinį tyrimą Latvijos pavyzdžiu¹⁷, produktyvumo dinamika per visą asmens amžių skiriasi priklausomai nuo sektoriaus, kuriame jis dirba. Tokiose veiklose, kuriose remiamasi fiziniu darbu (pvz., apdirbamoji gamyba, prekyba), asmens produktyvumas yra vadinamosios kupros formos (angl. hump-shaped), t. y. auga iki tam tikro amžiaus ir vėliau pradeda kristi. Tuo tarpu žiniomis grįstuose paslaugų sektoriuose (pvz., informacinės technologijos) nėra stebimas produktyvumo kritimas žmogui senstant. Kadangi Lietuvos ir Latvijos ekonomikos yra panašios, tikėtina, kad tyrimo rezultatai gali būti tinkami ir Lietuvos atveju. Dėl nepalankių demografinių

A.3 pav. Santykinis BVP vienam gyventojui pagal PGP, palyginti su Vokietija, 1995 ir 2018 m.

Šaltinis – Eurostatas, fiskalinės institucijos skaičiavimai

¹³ Eurostatas: aukštąjį išsilavinimą įgiję 25-29 m. gyventojai 2016 m. Lietuvoje sudarė 52,8 proc. (euro zonos vidurkis 36,7 proc.), o neformalus mokymasis 26,5 proc., euro zonos vidurkis yra 46,5 proc.

¹⁴ MOSTA, Žmogiškasis kapitalas Lietuvoje 2019: kryptis – ateities darbo rinka. Prieiga per internetą: <http://strata.gov.lt/lt/tyrimai/ataskaitos>.

¹⁵ European Investment Bank. Investment and Investment Finance Country Overview 2017: Lithuania.

¹⁶ Europos Komisijos ataskaita Lietuvai. Prieiga per internetą:

https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-lithuania_en.pdf.

¹⁷ Benkovskis, K.; Tkačevs, O. (Mimeo). Getting old is no picnic? Sector-specific relationship between workers age and firm productivity. Straipsnis pristatytas Antrojoje Baltijos ekonomikos konferencijoje (2019-06-10, Ryga).

tendencijų vyresnių asmenų proporcija darbo rinkoje didės, todėl šie sąryšiai gali stipriau veikti bendrą šalies darbo našumo dinamiką. Taigi didesnis ekonomikos orientavimas į žiniomis, o ne fiziniu darbu, grindžiamas veiklas ir investavimas į vyresnių žmonių žmogiškąjį kapitalą leidžia sumažinti visuomenės senėjimo neigiamą įtaką bendram darbo našumui ir, atitinkamai, paspartinti ekonomikos augimą.

Reikalingas aukštųjų technologijų proveržis.

Aukštųjų technologijų eksporto rodikliai¹⁸ vis dar žemiausi tarp Baltijos šalių (A.4 pav.). Didžiausią eksportuojamą lietuviškos kilmės prekių (be mineralinių produktų) dalį sudaro žemos pridėtinės vertės prekės: įvairūs pramonės dirbiniai, paruošti maisto produktai, alkoholiniai ir nealkoholiniai gėrimai, tabako gaminiai, plastikai ir jų gaminiai. Tarp paslaugų eksporto dominuoja transporto paslaugos. Investicijos lieka mažiausios tarp Baltijos šalių. Daugiausia jų skiriama statiniams, transporto įrangai, bet ne aukštos pridėtinės vertės produkcijos kūrimui. Trūksta verslo ir mokslo bendradarbiavimo – verslo investavimas į mokslinius tyrimus ir jų plėtrą yra žemas (2017 m. Lietuvoje jis siekė 0,3 proc. BVP, o ES – 1,36 proc. BVP).

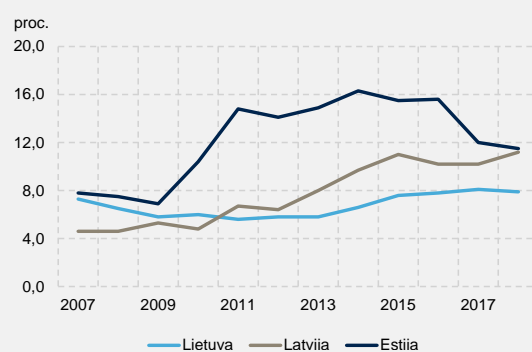
Auganti Lietuvos ekonomika, tikėtina, ateityje sulauks mažiau ES paramos lėšų.

Nuo įstojimo į ES 2004 m., Lietuva yra viena iš pirmaujančių valstybių pagal gaunamos ES paramos dalį nuo BVP (A.5 pav.). Tai turėjo reikšmingos teigiamos įtakos sparčiam šalies ekonomikos augimui. Lietuvai artėjant prie ES ekonomikos išsivystymo lygio, gaunamos paramos lėšų suma ateityje, tikėtina, mažės, o įmokos į ES biudžetą didės. Svarbu ir tai, kad ES parama skiriama pagal regionų išsivystymo lygį. 2018 m. Lietuvos BVP vienam gyventojui

pagal PGP viršijo 75 proc. ES vidurkio, todėl šalis patenka į antrąją – pereinamosios kategorijos regionų – grupę. Dėl šios priežasties, 2021–2027 m. perspektyvoje ES paramos lėšų iš Sanglaudos fondo, tikėtina, sumažės labiau, jei nebus galutinai pritarta naujam Lietuvos skirstymui į du regionus (Vilniaus regiono bei Vidurio ir vakarų Lietuvos). Šis skirstymas leistų investicijas nukreipti į mažiau išvystytą Vidurio ir vakarų Lietuvos regioną.

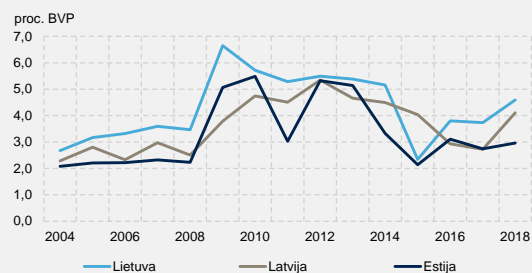
„Lietuva, Quo Vadis?“¹⁹. Lietuvos ekonomikos augimas per daugiau nei du dešimtmečius buvo spartus, tačiau didėja reali rizika patekti į vidutinių pajamų sąpaštus. Išnaudojamas ne visas darbuotojų potencialas, visuomenės senėjimas, aukštųjų technologijų proveržio trūkumas, galimai mažėsianti ES parama šią riziką tik padidina. Kelių ES valstybių (pvz., Portugalijos, Graikijos) atvejai rodo, kad po spartaus ekonomikos augimo neatradus naujų ilgalaikės plėtros galimybių, galima likti „nuolat besivejančiųjų“ grupėje. Siekiant, kad Lietuvai taip neatsitiktų, svarbu atrasti veiksnius, kurie tvariai didintų produktyvumą šalyje ir taip sukurtų prielaidas tolimesnei konvergencijai ES-15 ekonomikos išsivystymo lygio link.

A.4 pav. Aukštųjų technologijų eksporto dalis nuo BVP

Šaltinis – Eurostatas

A.5 pav. ES paramos lėšų, tenkančių kiekvienai Baltijos šaliai, dalis nuo BVP

Šaltinis – Eurostatas

¹⁸ Eurostatas. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tin00140>.

¹⁹ Iš lotynų kalbos – Lietuva, kur eini?